

УДК 37.04:316.61]:81'243

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2\(209\)-94-98](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)-94-98)**Гребенюк Олена Віталіївна,**

кандидатка педагогічних наук, викладачка кафедри
дошкільної та спеціальної освіти,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Grebeniuk Olena,

Candidate of Pedagogical Sciences, lecturer at the Department
of Preschool and Special Education,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine
E-mail: luginalena86@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1468-0911>**Михальчук Олена Олександрівна,**

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри дошкільної та спеціальної освіти,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Mykhalchuk Olena,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor,
Associate professor at the Department
of Preschool and Special Education,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine
E-mail: mikhalchuklena@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6991-0588>**Нікітська Юлія Мирославівна,**

кандидатка педагогічних наук, старша викладачка
кафедри дошкільної та спеціальної освіти,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Nikitska Yuliia,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
at the Department of Preschool and Special Education,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine
E-mail: nikitska.y@outlook.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0482-8011>

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

A Подано аналіз наукових досліджень із проблеми реалізації соціокультурної функції іноземної мови у навчанні учнів з особливими освітніми потребами. Розглянуто наукові праці, які виявляють мету та зміст іншомовної освіти у сучасній системі шкільної освіти. Проаналізовано положення Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, розглянуто предметні, особистісні та метапредметні результати освоєння адаптованої основної загальноосвітньої програми початкової загальної освіти в аспекті вивчення іноземної мови. Акцентовано увагу на дослідженнях, у яких пропонуються деякі підходи до реалізації соціокультурної функції іноземної мови в інклюзивній та спеціальній (корекційній) освіті. Висвітлено основні проблеми у використанні іноземної мови як засобу соціалізації дітей з особливими освітніми потребами на сучасному етапі. Особливу увагу зосереджено на соціокультурному складнику іноземної мови у школі, що забезпечує залучення дітей до дотримання норм здорового способу життя, здобутків культури, мистецтва, науки.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами; іноземна мова; соціокультурна функція іноземної мови; зміст іншомовної освіти; предметні, особистісні, метапредметні результати опанування основної загальноосвітньої програми

Learning a foreign language as a mean of socialization of children with special educational needs

S This article presents an analysis of scientific research on the problem of implementing the sociocultural function of a foreign language in teaching students with special educational needs. Scientific works that reveal the purpose and content of foreign language education in the modern system of school education are considered. The provisions of the State standard of primary general education for children with special educational needs are analyzed, and the subject, personal, and meta-subject results of mastering the adapted basic general educational program of primary general education in the aspect of foreign language learning are discussed. Attention is focused on studies that offer some approaches to the implementation of the sociocultural function of a foreign language in inclusive and special (corrective) education. The main problems in the use of a foreign language as a means of socialization of students with special educational needs at the current stage are highlighted. Special attention is focused on the socio-cultural component of a foreign language at school; it ensures the involvement of students in observing the norms of a healthy lifestyle, the achievements of culture, art, and science.

Key words: children with special educational needs; foreign language; socio-cultural function of a foreign language; content of foreign language education; subject; personal; meta-subject results of mastering the basic general education program

Актуальність проблеми. Визначаючи термін «інклюзивна освіта», фахівці проаналізували визначення, що містяться в основних міжнародних нормативно-правових документах – Стандартних правилах урівняння можливостей інвалідів з особливими освітніми потребами (ООН), Декларації прав дитини ООН, Саламанській декларації та програмі дій з навчання осіб з особливими потребами, Міжнародних консультаціях із питань раннього навчання дітей з особливими освітніми потребами тощо, – і дійшли висновку, що інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка ґрунтується на забезпеченні основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу [3].

До числа дітей з ООП належать не лише учні з обмеженими можливостями, порушеннями психофізичного розвитку чи з інвалідністю, а й учні, які мають порушення поведінки, діти з іншого культурного та мовного середовища, ті, кого незалежно від причин зараховують до групи ризику, обдаровані діти. Тому більшість інновацій у практиці навчання загалом, та іноземної мови зокрема мають забезпечити оптимальні можливості кожної дитини, зважаючи на індивідуальні освітні та інші потреби, навчання всіх учнів у рівних умовах і на високому якісному рівні. Школу можна назвати ефективною лише в тому випадку, коли кожна дитина в ній має змогу успішно навчатися. Одна з головних характеристик сучасної ефективною школи – здатність задовольняти освітні потреби всіх учнів, тобто бути інклюзивною [6].

Реалії сьогодення вимагають, щоб учні з ООП вивчали іноземну мову й активно використовували її в освітньому процесі.

Реформування та модернізація освітньої системи, розвиток інклюзивного підходу до навчання вимагають перегляду та пошуку нових рішень щодо навчання іноземної мови на різних рівнях. Учні з ООП мають різні здібності й можливості, але й усі діти бажають, щоб їхні відмінності поважали, щоб їх розуміли і цінували як учителі, так й інші школярі.

Отже, учитель, зокрема іноземної мови, має бути обізнаний із можливими проявами відмінностей у навчанні та поведінці дітей, які належать до певної категорії, працювати в постійному контакті із психологами, усвідомлювати особливості кожної категорії й адаптувати методику навчання [4].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Особливості навчання іноземної мови дітей з особливими освітніми потребами висвітлено у працях О. Гончарової [2], І. Каминіна [5], С. Чиж [9], К. Шапочки [10], Н. Щерби [11] та багатьох інших. Питання підготовки фахівців іноземних мов до навчання дітей з ООП були предметом досліджень О. Волошиної [1], О. Казачінер [4], А. Степаненко [8] та ін.

Мета статті полягає в узагальненні та систематизації знань про специфіку навчання іноземної мови як засобу соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Викладення основного матеріалу. На думку більшості фахівців у галузі сучасної іншомовної освіти, іноземна мова в школі має розглядатися не тільки як навчальний предмет, але й, у першу чергу, як дисципліна, яка несе у собі великий потенціал у розвиток учнів. Іноземна мова сприяє створенню специфічного культурного середовища для всебічного розвитку школярів, дозволяючи ефективніше здійснювати процес їхньої соціалізації у суспільстві. Іноземна мова в системі

освіти виконує низку функцій. Це формування світогляду, розвиток психічних функцій та якостей, створення ефективної комунікативної установи та комунікативної компетентності загалом, формування толерантності тощо. Вивчення іноземної мови учнями має виражений культурологічний контекст, оскільки сприяє збагаченню особистості учнів за допомогою трансформації отриманих знань про країну, мову якої вивчає, про морально-етичні принципи і норми, розвиває готовність до подальшої самоосвіти.

Навчання іноземної мови має особливе значення для соціалізації учнів з ООП. Нормативними документами визначена обов'язковість вивчення іноземної мови учнями в умовах як масової, так і спеціальної освіти. У процесі вивчення іноземної мови, учні мають оволодіти необхідними компетентностями: розвиток навичок усного та письмового спілкування; формування лінгвістичних уявлень, що сприяють засвоєнню іноземної мови, розширення лінгвістичного кругозору; розвиток доброзичливого ставлення та толерантності до носіїв іншої мови шляхом ознайомлення із життям однолітків в інших країнах; читання доступних творів дитячої художньої літератури та фольклору.

Як показує аналіз науково-педагогічної літератури, більшість досліджень щодо проблеми навчання іноземної мови учнів з особливими освітніми потребами орієнтовані саме на створення методичного забезпечення для досягнення предметних результатів навчання. Наприклад, дослідження С. Чиж [9] присвячене розробленню та апробації методики навчання іноземної мови учнів середнього шкільного віку із порушеннями опорно-рухового апарату. Автор визначає структуру методики навчання, що складається з трьох основних блоків: стратегічного, тактичного та технологічного. Основний акцент у роботі зосереджений на конкретні методичні прийоми та вправи, що сприяють розвитку лексичної, граматичної, фонетико-фонематичної та комунікативної компетентцій.

У працях І. Каминіна [5] та К. Шапочки [10] представлено методику навчання англійської мови в корекційних класах для дітей із затримкою психічного розвитку. Автори розглядають особливості методики навчання за основними видами комунікативної діяльності – читання,

говоріння, аудіювання та письмо. Аналізують специфіку організації самостійної роботи, визначають педагогічні умови її ефективного здійснення.

Дослідження К. Пудлас [7] спрямовано на розроблення методики формування основ іншомовної комунікативної компетенції в дітей із тяжкими порушеннями розвитку мови. Виявляються організаційно-методичні параметри даної роботи в рамках факультативного курсу англійської мови у спеціалізованій школі для дітей із порушеннями мови.

Проте, варто зазначити, що Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей із особливими освітніми потребами орієнтує всі предметні сфери адаптованої програми для досягнення як предметних, так і особистісних, і навіть метапредметних результатів. Під особистісними результатами розуміються компетенції, які є необхідними для учнів у вирішенні практико-орієнтованих завдань, щоб забезпечити становлення соціальних відносин дітей із ООП у різних середовищах. Метапредметні результати визначаються як універсальні навчальні дії, що становлять основу загального навчання та дозволяють здійснювати різні види діяльності. Отже, досягнення саме особистісних і метапредметних результатів значною мірою забезпечує соціалізацію учнів із особливими освітніми потребами.

На жаль, праці, присвячені вивченню потенційних можливостей іноземної мови як засобу соціалізації учнів з ООП зустрічаються досить рідко. Аналізуючи джерела у цій сфері, нашу увагу привертають дослідження, у яких розглядається проблема становлення соціального інтелекту учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. Соціальний інтелект характеризується як триєдність когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Основною стратегією розвитку соціального інтелекту засобами іноземної мови в учнів з ООП визначається діяльнісний підхід, спрямований на становлення у них мовленнєвої функції. Дослідниками пропонуються конкретні методи та методики для формування кожного компонента соціального інтелекту на заняттях іноземної мови.

Основою розвитку когнітивного компонента дослідники називають культурологічний метод, який дозволяє учням ефективно

опанувати соціокультурну, лінгвокраїнознавчу, соціолінгвістичну інформацію. Для оволодіння емоційністю та експресивністю іноземної мови пропонується використовувати у навчанні знайомство з культурами, артефактами, об'єктами матеріальної та духовної культури країни мови, що вивчається. Це дозволяє учням учитися висловлювати свої почуття, набувати досвіду естетичного переживання, розвивати культуру спілкування. Поведінковий компонент соціального інтелекту формується у спеціально організованих практичних ситуаціях, побудованих на навчальному оцінюванні [6].

Аналізуючи джерела з даної проблеми, хочемо зацентувати увагу на проблемі персоналізації навчання іноземної мови в умовах інклюзії. На думку низки дослідників, необхідною умовою навчання іноземної мови учнів з ООП є диференціація освітнього процесу, зміщення акцентів на особистість учнів, їхній інтелектуальний і моральний розвиток. Для здійснення такого підходу необхідно забезпечити навчання у межах різнорівневості володіння іноземною мовою, створити найсприятливіші умови для саморозвитку учнів з ООП. Також наголошується на необхідності створення персоналізованих програм навчання. Виокремлено основні етапи проектування індивідуальної освітньої траєкторії навчання іноземних мов за умов інклюзії.

Спочатку має здійснюватися формулювання освітньої мети індивідуального розвитку відповідно до психофізичних можливостей учнів з особливими освітніми потребами. Потім відбувається психологічне та педагогічне діагностичне обстеження учня, на основі якого складається загальне уявлення про проблемні зони та потенціал його розвитку. Наступний етап проектування ґрунтується на співвіднесенні індивідуальних особливостей учня до вимог адаптованої програми. Подальший етап націлений на створення дидактичного супроводу учня в освітньому процесі іноземної мови. Завершальний етап включає оформлення індивідуального освітнього маршруту в аспекті навчання іноземної мови [1].

Зосередимо нашу увагу на дослідженні О. Гончарової [2], спрямованому на вивчення специфіки реалізації соціальної функції іноземної мови в освітньому процесі учнів із порушенням

зору. Автор досліджувала іноземну мову як засіб спілкування учнів із порушенням зору і як засіб їхньої освіти. Результати дослідження дозволяють говорити про те, що іноземна мова у якості мовного середовища, використовується більшістю учнів з вадами зору мінімально. Використання іноземної мови у спілкуванні з однолітками присутнє лише на уроках, в обмеженій кількості ця мова використовується в мережі Інтернет. Було виявлено, що мотивація вивчення іноземної мови учнями з вадами зору, у більшості випадків, зовнішня. Тобто, учні вивчають іноземну мову для того, щоб догодити батькам, уникнути осуду від дорослих тощо.

Отже, проведене дослідження переконливо показує, що навчання іноземної мови учнів з ООП у корекційній школі спрямоване виключно на предметні результати та не реалізує повною мірою потенціал цього напрямку [2].

Висновки з даного дослідження. Аналіз представлених наукових досліджень щодо використання іноземної мови у школі як засобу соціалізації дітей з особливими освітніми потребами виявив наступні проблеми. Більшість дослідників і практиків акцентують увагу на досягненні учнями предметних результатів засвоєння всіх видів мовленнєвої діяльності з іноземної мови, ігноруючи особистісні та метапредметні результати, зорієнтовані на ефективну соціалізацію дітей з ООП. Кількість досліджень, присвячених реалізації соціокультурної функції іноземної мови у навчанні учнів з особливими освітніми потребами, вкрай обмежена. Фактично відсутні методичні розробки, що дозволяють педагогам іноземної мови організувати систему роботи, яка б забезпечувала соціокультурний розвиток учнів з ООП.

Також варто зазначити і те що, що існують дослідження щодо соціалізації учнів з особливими освітніми потребами засобами іноземної мови, які мають узагальнений характер, тобто не відображають специфіку роботи з урахуванням різних категорій порушення розвитку.

Перспективи подальших розвідок. Нині недостатньо досліджена специфіка використання іноземної мови як засобу соціалізації у практиці роботи спеціальних (корекційних) шкіл та освітніх установ, які підтримують інклюзивну практику. Отже, ми можемо констатувати необхідність ґрунтовнішого дослідження цієї проблематики як на теоретичному, так і у прикладному аспектах.

Список використаних джерел

1. Волошина О. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до роботи в інклюзивних класах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2016. № 4. С. 142–149.

2. Гончарова О. А. Навчання англійської мови дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху та зору. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/37.pdf

3. Дмитренко К. А., Коновалова М. В. Працюємо з «особливою» дитиною в «звичайній» школі. Харків : ВГ «Основа», 2020. 120 с.

4. Казачінер О. С. Навчання іноземних мов дітей з особливими освітніми потребами. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/37.pdf.

5. Каминін І. М. Впровадження принципів інклюзивної освіти в процес навчання англійської мови в школі. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/93>.

6. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Педагогічні технології інклюзивного навчання. Харків : Ранок : ВГ «Кенгуру», 2018. 160 с.

7. Пудлас К. А. Інклюзивна освітня практика: розуміння учнів і вчителів. *Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / [за ред. А.А. Колупаєвої]. Київ : ВГ «А.С.К.»*, 2012. С. 17–29.

8. Степаненко А. В. Підготовка майбутніх вчителів іноземної мови до реалізації особистісно-орієнтованого навчання в сучасній школі в контексті інклюзивної освіти. *Наукові записки ЦДПУ. Філологічні науки*. 2018. Вип. 165. С. 574–578.

9. Чиж С. Г. Інтерактивні шляхи реалізації комунікативного підходу до вивчення іноземної мови дітьми з особливими потребами. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_3/32.pdf.

10. Шапочка К. А. Формування соціокультурної компетенції засобами перекладу в умовах інклюзивного навчання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2016. № 4. С. 136–142.

11. Щерба Н. С. Інклюзивне навчання іноземної мови старшокласників з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: особливі освітні потреби та адаптаційні заходи. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2018. № 4 (24). С. 20–24.

References

1. Voloshyna, O. (2016). Pidhotovka maibutnix uchyteliv inozemnoi movy do roboty v inkliuzyvnykh klasakh [Training of future foreign language teachers to work in inclusive classes]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Pedahohika [Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Pedagogy]*, 4, 142-149 [in Ukrainian].

2. Honcharova, O. A. Navchannia anhliiskoi movy ditei molodshoho shkilnoho viku z vadamy slukhu ta zoru [Teaching English to children of primary school age with hearing and visual impairments]. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/37.pdf [in Ukrainian].

3. Dmytrenko, K. A., & Konovalova, M. V. (2020). Pratsiuemo z «osoblyvoiu» dytynoiu v «zvychainii» shkoli [We work with a «special» child in a «normal» school]. Kharkiv: VH «Osнова» [in Ukrainian].

4. Kazachiner, O. S. (2019). Navchannia inozemnykh mov ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy [Teaching foreign languages to children with special educational needs]. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/37.pdf [in Ukrainian].

5. Kamynin, I. M. Vprovadzhenia pryntsyypiv inkliuzyvnoi osvity v protses navchannia anhliiskoi movy v shkoli [Implementation of the principles of inclusive education in the process of learning English at school]. Retrieved from <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/93> [in Ukrainian].

6. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2018). Pedahohichni tekhnolohii inkliuzyvnoho navchannia [Pedagogical technologies of inclusive education]. Kharkiv: Ranok: VH «Kenhuru» [in Ukrainian].

7. Pudlas, K. A. (2012). Inkliuzyvna osvityna praktyka: rozuminnia uchniv i vchyteliv [Inclusive educational practice: understanding students and teachers]. In A. A. Kolupaieva (Ed.), *Stratehii vykladannia v inkliuzyvnomu navchalnomu zakladi: navchalno-metodychnyi posibnyk [Teaching strategies in an inclusive educational institution: educational and methodological manual]* (pp. 17-29). Kyiv: VH «A.S.K.» [in Ukrainian].

8. Stepanenko, A. V. (2018). Pidhotovka maibutnix vchyteliv inozemnoi movy do realizatsii osobystisno-orientovanoho navchannia v suchasni shkoli v konteksti inkliuzyvnoi osvity [Training of future foreign language teachers for the implementation of person-oriented learning in a modern school in the context of inclusive education]. *Naukovi zapysky TsDPU. Filolohichni nauky [Scientific notes of the Central State University. Philological sciences]*, 165, 574-578 [in Ukrainian].

9. Chyzh, S. H. Interaktyvni shliakhy realizatsii komunikatyvnoho pidkhodu do vyvchennia inozemnoi movy ditmy z osoblyvymy potrebamy [Interactive ways of implementing a communicative approach to foreign language learning by children with special needs]. Retrieved from http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_3/32.pdf [in Ukrainian].

10. Shapochka, K. A. (2016). Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentsii zasobamy perekladu v umovakh inkliuzyvnoho navchannia [Formation of socio-cultural competence by means of translation in the conditions of inclusive education]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Pedahohika [Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Pedagogy]*, 4, 136-142 [in Ukrainian].

11. Shcherba, N. S. (2018). Inkliuzyvne navchannia inozemnoi movy starshoklasnykiv z porushenniamy funktsii oporno-rukhoveroho aparatu: osoblyvi osvityni potreby ta adaptatsiini zakhody [Inclusive foreign language teaching of high school students with musculoskeletal disorders: special educational needs and adaptation measures]. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*, 4 (24), 20-24 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 10.03.2023